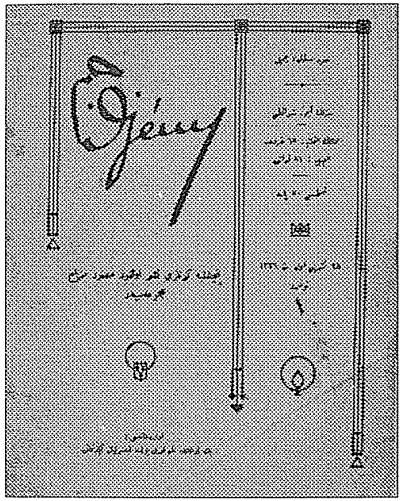
Müteferrika Yaz 2010/1, Sayı:37

Erol ÜYEPAZARCI

SIRADIŞI BİR ÇİZER: CEMİL CEM ve KENDİ ADIYLA ÇIKARDIĞI MİZAH DERGİSİ: "CEM"

I

II. Meşrutiyet'tin ilanından sonra sansürün kalkması ve Abdülhamit dönemine göre göreceli bir basın özgürlüğünün ortaya çıkması üzerine tam anlamıyla bir "basın patlaması" yaşanmış; birçok gazete, dergi arka arkaya yayın hayatına atılmıştır. Bu dergiler arasında mizah dergilerinin özel bir yeri vardır; onlarca mizah dergisi birbiri peşi sıra yayınlanmış ama çoğu üç, beş sayı sonra okuyucunun rağbeti olmaması nedeniyle kapanmıştır. Bunun iki istisnası *Müteferrika* okuyucularına daha önce tanıttığımız nitelikli mizah dergisi *Kalem* ile geniş halk kütlelerine hitap etmeyi bilen *Karagöz* mizah gazetesidir. Bir üçüncüsü ise *Kalem*'in son döneminde yayınlanmaya başlayan (10 Kasım 1910) ve *Kalem* kapandıktan son-



ra (29 Haziran 1911) Avrupai bir mizah dergisinin tek örneği olarak Balkan Savaşı'nın son günlerine kadar aşağı yukarı iki yıl yaşamayı başaran *Cem* dergisidir.

Cem dergisinin kurucusu kendi ismini dergisine veren Cemil Cem (1882-1950) 'dir. Cemil Cem, Türk karikatüründe çok önemli bir isimdir. O güne kadar karikatür çizen "tasvirci" çizerlerden yani çizgiden ziyade karikatürün altındaki yazıyla mizah yapanlardan çok farklı bir çizgide olduğunu ilk karikatürlerinden itibaren göstermiş sıradışı bir sanatkârdır. Kalem dergisinde ilk kez yayınlanan karikatürleriyle haklı bir ün kazanmış,daha sonra *Kalem*'in sahibi Salâh Cimcoz ile anlaşamadığından *Kalem*'den ayrılmış, bir ara başka konularla uğraşmışsa da sonunda *Cem* dergisini kurarak eski uğraşına dönmüştür.

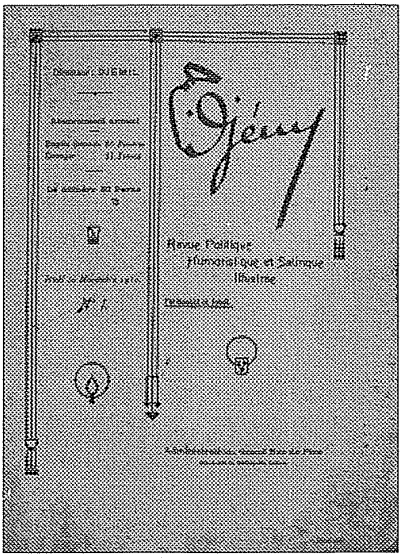
Cemil Cem, bir askeri doktor olan Cemal Paşa'nın oğludur. 1899'da Vefa İdadisi'ni bitirmiş, Mekteb-i Hukuk'a girmiş, bu arada Hariciye Nezareti Şehbenderlik Kalemi'nde çalışmaya başlamıştır. Yüksek tahsilini bitirdikten sonra elçilik memuru olarak Nice ve Toulon'da görev üstlenmiş daha sonra Paris Elçiliği'nde sefaret katibi olarak çalışmış ve bu arada Paris Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni de bitirmiştir.[1]

Cem karikatür çizmeye Paris'te bazı dostlarını ve özel olayları konu alan çizgilerle amatör olarak başlamış[2], II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Salâh Cimcoz'un çıkardığı "Kalem" mizah dergisine gönderdiği karikatürler ile birden dikkati çekmiş ve ün kazanmıştır, Cem'in Kalem'deki ilk karikatürü derginin 12 Kasım 1908 tarihli 11. sayıda çıkar; 12. sayıda ise derginin kapağını süsleyen karikatürün çizeri Cem'dir. Sözkonusu bu karikatürler bir süre Fransa'dan gönderilir, Sonra Cem mezunen İstanbul'a döner; artık Kalem'in en önemli karikatürcüsüdür; her sayıda birden fazla karikatürü derginin en mutena sayfalarında yayınlanır. Bu sırada Cem'in Roma sefaretine katip olarak tayini çıkar. Bu sırada orada-

[1] Turgut Çeviker, *Cemil Cem, Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi,* Cilt: s.343-344. İstanbul, 1999

[2] Feridun Kandemir, *Üstat Cem ile Bir konuşma,* İstanbul, 19 Şubat 1936 tarihli Yedigün dergisi

ki sefirimiz ilerinin sadrazamı olacak ve Cem'in en şiddetli karikatürlerine konu olacak İbrahim Hakkı Paşa'dır.



Cem'in Kalem'deki karikatürleri gerçekten Türk okuyucusunun o güne kadar görmediği çarpıcılıktaki eserlerdir. O günlerin hızlı gündemi de Cem'in karikatürlerini daha çarpıcı yapmaktadır. Avusturya- Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı, bunun üzerine Avusturya mallarına karşı uygulanan boykot, II.Abdülhamid'in yeni seçilen mebusları etkilemek için Yıldız Sarayı'nda onlara verdiği ziyafet ve sonraki 31 Mart Olayı ile II. Abdülhamid'in tahttan indirilip Selanik'e gönderilmesi; Cem için bulunmaz konulardır. Çizerimiz dönemin bütün aydınları gibi iflah olmaz bir Abdülhamit karşıtıdır; daha 31 Mart olayı olmadan önce bunu belli eden karikatürleri vardır. Örneğin Padişah'ın mebuslara Yıldız Sarayı'nda verdiği ziyafeti ve bu ziyafette birçok mebusun Abdülhamid'e yaltaklanmasını çizgileriyle eleştirmiştir. II. Abdülhamit tahttan indirildikten sonra Padişah ile ilgili en çarpıcı karikatürlleri de çizen odur. Hatta çizdiği 20 Abdülhamit karikatürünü içeren ilk ve son karikatür albümünü de 1909'da çıkaracaktır.[3]

Tayin edildiği yeni görevi gereği Romaya gitmek ve karikatür yapamamak Cem'i üzmektedir. Türkiye'deki olayları izlemekte ve bu olaylar ile ilgili karikatürler yapmakta ama bunları günü gününe neşredememesi kendini rahatsız etmektedir. O, bu durumu şöyle anlatır:

"Siyasi karikatürler günün hadiselerini tesbit ettikleri için eskiyebilirler; onun için günü gününe neşredilmelidir; başka türlü manası kalmaz... İşte bu nedenle Roma'da elleri kolları bağlı, sıkıntılı bir vaziyette idim.Hani at var ama meydan yok derler ya... İşte öyle. Baktım ki olacak gibi değil, kalktım mezuniyetle tekrar İstanbul'a geldim ve derhal "Cem" dergisini kurdum. Bir müddet sonra da sefaret katipliğinden çekildim, kendimi yalnızca karikatüre verdim."[4]

---

[3] *Cem* adını taşıyan bu karikatür albümü, çizerin başka karikatürleriyle birlikte 1989 yılında "*Silah ve Meşale*" adıyla Turgut Çeviker tarafından yayınlanmıştır.

[4] Bakınız Not:2

Cemil Cem, Roma'dan döndükten sonra *Kalem*'de yeniden çizmek istemez. Kanımızca bunun nedeni *Kalem*'in sahibi Salâh Cimcoz'un dönemin iktidarı olan İttihat Terakki ile yakın ilişkisidir. Cem'e göre karikatür muhalif bir sanattır. İktidarın yanında olmamalıdır. *Kalem*, Cem'in döndüğünü ama dergilerine karikatür çizmediğini 88. sayısında artık onun karikatür çizmeyi bıraktığını ve tarım işleriyle uğraştığını belirten bir karikatürüyle okuyucularına şöyle duyurur.

"Kalem'in sabık ressam-ı şehiri (ünlü çizeri) şimdilik karikatürlerini havuç tarlasında yapıyormuş"

Cem Dergisi'nin İlk Yayın Dönemi

Cemil Cem, kendi adıyla mizah dergisini kurmaya karar verdikten sonra çalışmalarını hızlandırır ve dergisinin ilk sayısını 28 Teşrin-i sâni 1326 (10 Kasım 1910)'da çıkarır..Perşembe günleri çıkan haftalık *"siyasi, edebi, musavver mizah mecmuası"*dır. Dergi, Cemil Cem'in eski dergisi *Kalem* ile pek çok ortak yanları olan bir dergidir. Onun gibi yarısı Türkçe yarısı Fransızca yayınlanmakta, karikatür altlarındaki yazılarda bu iki dille verilmektedir. Derginin boyutları 27x19 cm'dir, ilk sayı 16 sayfadır; Türkçe ve Fransızca bölümler sekizer sayfa tutmaktadır. Dergi'nin idare merkezi bugünün İstiklal Caddesi, o günlerdeki ismiyle Cadde-i Kebir'de ünlü Lebon Pastahanesi'nin karşısında Kamelyeciyan Apartman'ındadır.

Cem, *Kalem*'in çıktığı ilk günlerdeki formatı aynen kullanmaktadır. *Kalem* de ilk sayılarında yarıyarıya Türkçe – Fransızca çıkmış ve yönetim yeri olarak Beyoğlu'nu seçmişti. Ama *Cem*'in çıktığı günlerde artık son demlerini yaşayan Kalem, Fransızca bölümünü bir ara tamamen kaldırmış ve sonra dört sayfaya indirmiştir.; idarehanesi de artık Beyoğlu'nda değil İstanbul'un geleneksel basın merkezi Bâb-ı âli'dedir. Bir anlamda *Kalem*, ilk çıkış günlerindeki alafranga tavırlarını, Batı hayranlığını ve Pera muhitine gösterdiği özel ilgiyi unutmuş; bu muhitten uzaklaşmış hata yazılarıyla ulusalcı ve Batı karşıtı bir konuma gelmiştir.[5]

Cem yayın hayatına atılırken sanki *Kalem*'in ilk günlerindeki görüntüsünün aynını yansıtmaktadır. Bu görüntü; Batı'ya özellikle İngiliz ve Fransızlara dönük, Almanya karşıtı; Beyoğlu o günkü deyişiyle Pera muhitiyle sıkı ilişki içinde olan bir yayın politikası olarak tanımlanabilir. Pera muhitinden kastımız, İstanbul'daki yabancı elçilikler, çoğu Fransız sermayeli olan mali kurumlar ve çoğu Gayrimüs-

---

[5] Erol Üyepazarcı, *II.Meşrutiyet'in İlanı Sonrasındaki Gelişmeler Işığında Dönemin Nitelikli Mizah Dergisi Kalem*, Müteferrika, Sayı:33-34, İstanbul 2008

limlerden oluşan kentin ticaretini elinde tutanlar demektir. Yandaşı olduğu Kalem'in yayın politikasından da görüldüğü gibi bu görüntüden uzaklaşan, Fransızların engel olduğu dış borç alma işini Almanlarla çözmek zorunda kalıp Abdülhamit döneminde olduğu gibi Almanlarla flörte başlayan, Fransa ve İngiltere'den göreceli olarak uzaklaşan dönemin iktidarı İttihat Terakki ise bu tutumdaki *Cem*'in hicivlerinin ana konusu olacaktır. Yani *Cem* bir anlama İttihat Terakki karşıtı ve İngiliz-Fransız yanlısı ve Pera muhibbi bir dergi olarak doğmuştur.

Cemil Cem, dergisinin ilk sayısında dergisini çıkarma nedenlerini şöyle açıklar:

"Bugün tarih-i hayatımın en güzel bir sayfasını aşacağım. Bundan önce intişar eden mealleriyle şâtır, fakat hünersizlikleriyle hazin olan resimlerimin, karikatürlerimin şüphesiz yâver-i talihle nâil olduğu muvaffakiyet bana bizzat teşrifatçısız,delilsiz huzur-u matbuata çıkmaya cüret verdi.

Karikatür!... Şumulü geniş büyük bir kelime! Güldürmek için biraz şehla baktırılan bir göz, biraz büyütülen bir buruncuk, biraz sırıttırılan bir ağız, hülasa biraz yanpiri çizileveren bir çizgi bazan bâis-i hiddet olur. Güldürecek iken kızdırır. Melek bir fikri ifrit bir adavet şekline kor.

Karikatürde gaye tahkir midir, tevkir midir? Benim anlayışım tevkirdir fakat biraz teşrifatsız biraz şetaretle tevkirdir. Çünkü eşhasın karikatürü olmaz, zevatın karikatürü yapılır;hayatta, vatanın hayat-ı siyasi ve ilmiyesinde bir mevkii olmayan şahısların karikatürleri olamaz. Karikatür nükte, telmih ve mezmum gibi sanayi-i edebiyeye mâildir.Bu kanatlarla uçar hem yalnız saha-i edebiyede uçması lazım gelir. Lâtif olmayan lâtife çekilmediği gibi edebi bir nükteyi, hünerli bir çizgiyi ihtiva etmeyen bir resim de karikatür değil maskaralıktır. Karikatürler bazan o kadar mühim o kadar vakûr olur ki tarih sayfalarında vesika yerini tutar. Medeni milletlerde mizah gazetelerine geçmemiş bir şöhret tasavvur olunamaz. Bunca meşagil arasında daima abus, daima vakûr, daima pürtemkin, daima endişenâk ve durgun kalan (Erbâb-ı mesai ve menâsıb) a bazan iğreti bile olsa şen, şuh fakat sevimli bir çehre-i lâtifenüvaz bir heyet verebilen karikatüre diyebilirim ki zevât-ı makûl bir teşekkürcük olsun borçlu olmalıdır.. O vakâr ve temkin dakikaları arasında bu çizgileri görüp, gülüp geçmelidir. İşte o kadar...

Karikatür hiçbir zaman fena düşünmez, daima tuhaf düşünür.

Bu kadar kayıtlar arasında hünerin, edebin, nezaketin emrettiği vadide bir mizah gazetesi çıkarmanın ne güç olduğunu bilmez değilim.fakat kârilerden gördüğüm teşvik bu güçlüğe katlanmam için bana bir cüret verdi. Bu cüreti sui- istimal etmemek en kıymetli emelimdir.

Muvaffakiyetimiz buğz ve adavette değil şevk ve şetarettedir. Cem'[6]

Cemil Cem dergisini kurarken *Kalem*'den önemli bir transfer yapmış, onun en beğenilen yazarlarından birini Refik Halid'i kadrosuna katmıştır. Refik Halit ilk sayıda "Arabacının Derdi* başlığı altında beş sayfa süren ve karikatürleri saymazsak Türkçe bölümünü bütünüyle kaplayan ve İttihat Terakki'yi hicveden bir yazı yazar. Beşinci sayıdan itibaren de ismi derginin başlığında "Sermuharriri: Refik Halit" diye ilan edilir.

İlk sayının Fransızca bölümünde Cem'in bir sunuş yazısı vardır. Bu yazıdan dergi sahibinin Pera muhitine verdiği önem anlaşılmaktadır:

"*Okuyucuya*

Cem, Pera muhitinin; diplomatik salonlarının ve sokağın dünyasının sevimli ve sanatkârane karikatürlerle geçit resmi yapacağı mizahi bir gazetenin yayınlanmasını sevinçle karşılayacağını düşünmektedir.

O bir boşluğu doldurmak iddiasında değildir. Yalnızca İstanbul basın hayatına; insanların ve günün olaylarının ilham ettiği bir parça iyi mizah ve bir parça yergi katmak istemektedir; ve Peralılar bu husus kendilerine biraz koket, kabul edilebilir ve eğlenceli şekilde sunulursa onu değerlendirmesini bilirler.

Cem, Osmanlılar ile ülkede yaşayan yabancıları çizgileri, makalelerinin seçimi ve aktüaliteyi yansıtan haberleriyle birleştirmeye gayret edecektir.

Cem'in belirli bir politikası ve programı olmayacaktır ama onu dostlukla kabul edenleri eğlendirmek için en iyisini yapma arzusu vardır.

Yönetenler ve yönetilenler, buradaki veya dışarıdaki siyasettçiler, acemi politikacılar, sinirli bakanlar, dünyanın erkekleri ve kadınları gün be gün Cem'in galerisinde yerlerini öncelikle kendi namları sonra dostlarının keyiflenmeleri için alacaklardır.

Cem daima iyi bir arkadaş olacaktır.

Cem'in nasıl olacağını uzun uzun anlatmıyoruz.

Cem budur.Onu değerlendirmesi için okuyucuya bu yeterlidir.

Eğer o, Pera'da küçük bir gülümsemeye neden olursa, Cem çabalarının ödülünü bulmuş olacaktır."

"Cem"in ilk sayısının Fransızca bölümünde, "Pèle-Mèle Semaine"(Haftanın Karmakarışık Haberleri) başlıklı bir bölüm ile "Djem-Echos" başlıklı Pera dedikoduları veren bir köşe, Gros-Pierre (Koca Pierre), Trottin(Ayak işlerine bakan uşak), Beaumasque(Güzel maske) takma adlarını kullanan yazarların yazıları bu-

---

[6] *Cem*, Sayı:1 s.2-3, İstanbul 1910

lunmaktadır. Fransızca bölümündeki yazılar genellikle sıradan mizahi fıkralar ve Pera dedikodularıdır.



İlk sayının bütün karikatürleri Cemil Cem tarafından yapılmıştır. Bu karikatürlerden *Cem* dergisinin yayın politikasını anlamak mümkün olmaktadır. Bu politika yönetimde olan İttihat Terakki hükümetini ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ile simgeleşen ve olaylara müdahil olan orduyu eleştirmek olarak saptanabilir. Bunun bir kanıtı ilk sayının 8. sayfasındaki *Cem*'in ileride çok ünlenecek karikatürüdür. Bu karikatürde bir Bâb-ı âli efendisi kılığındaki sivil şalvar sandalyeye oturmuş eli sopalı bir zabite küçük bir kızı şu sözlerle tanıştırmaktadır:

"*-Olmuyordu, Allah nasılsa verdi, fakat ele avuca sığar şey değil, siz onu yola getirin. Eti sizin kemiği benim...*

-Ağa can, adın ne?

-Hürriyet!"

Cem dergisi ikinci sayıdan itibaren belli bir format içinde yayınlanmaya başlar. Türkçe kısmında "Haftalık laf ü güzaf" başlığı altında Refik Halit "Kirpi " takma adı altında geçen haftanın olaylarını ele alan bir yazı yazmaktadır. Bu *Kalem*'de gördüğümüz "Haftalık Dedikodu" adlı bölümün bir taklididir. Onun yanında "Seyirci" mahlası ile yine Refik Halid'in yazdığını düşündüğümüz bir başka bölüm de görülmektedir. Refik Halid bir süre sonra "Haftalık lafü güzaf" bölümünü "Vak'anüvis" veya "Emmi" adıyla yazacak ama "Kirpi" adıyla başka yazılar yazmaya da devam edecektir. Zaten bir süre sonra "Âmâ" takma adıyla eski tarz şiirler yazan Hamdullah Suphi (Tanrıöver) dışında derginin Türkçe kısmının bütün yazılarını Refik Halit kaleme alacaktır. Onun ilk sayılarda sürekli yazdığı bir köşe de "Durub-u emsâl, ata sözleri" isimli köşedir. 11. sayıdan itibaren günlük politikayı hicveden yeni bir köşeyi de Refik Halit kaleme alacaktır. Bu mebusları ve meclisi eleştiren bir dizi olacaktır. Dizinin başlığı:

"*Tarz-ı Naima-y-ı Sühendan*

Tarih-i Devr-i Mebusan

Eser-i Hâme-i Kirpi-i natüvan"
yani
"Güzel söz ustası Naima tarzında
Mebuslar Dönemi Tarihi
Güçsüz Kirpi'nin kaleminin eseri" şeklindedir ve zehir zemberek, acıtıcı yergilerle dolu bir dizidir.

Refik Halid , 16. sayıdan itibaren de '*Durende*" ve "*Kıvılcım*" takma adlarıyla iki başka yazı serisine başlayacaktır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Refik Halit *Cem*'in Türkçe kısmının neredeyse tek yazarıdır ve eleştirileriyle yıldırımları üzerine çekmesi pek gecikmeyecektir.

Derginin Fransızca kısmında ise ilk sayıdaki format aşağı yukarı devam edecektir ancak 5. sayıdan sonra Fransızca bölümün bazan altı, hatta dört sayfaya indiğini görüyoruz; bu arada "Pèle-Mèle Semaine" bölümü yerine " Les Joies de la Semaine" (Haftanın Neşesi) bölümü geçmiştir ve "Nos Grosses Légumes" (Koca Zerzavatlarımız) başlığı altında Cavit Bey, Talat Bey(Paşa) gibi İttihat Terakki'nin önde gelenleri hicvedilmektedir.. "Dışarıdan Haberler" başlıklı bir bölümde ise dış haberler alaycı bir şekilde verilmektedir. Fransızca bölümde daha sonraki sayılarda rastlanacak bir başlık ise "Gemmes Parlementaires"(Parlemento Mücevherleri" adlı bölümdür. Bu arada Pera dedikodularını veren "A Travers Péra" (Pera'nın İçinden) isimli bir fasıla da dergide zaman zaman rastlanmaktadır.

Derginin karikatürlerine gelince yukarıda da değindiğimiz gibi asıl karikatür çizeri Cemil Cem'dir; her sayıda en az dört beş karikatürüne rastlanmaktadır. İlk beş sayıda yalnız Cemil Cem'in çizgileri vardır, altıncı sayıda ilk kez kapak karikatürünü "Flèche" imzasını kullanan bir başka karikatüristin çizdiğini görüyoruz. Yalnız bu karikatürün çizgileri Cemil Cem'in çizgilerini pek andırmaktadır. Acaba Cemil Cem de Refik Halit gibi müstear adla mı karikatür çizmiştir bilemiyoruz. Flèchea imzasına sekizinci sayıda bu kere N.Flèche olarak rastlıyoruz ve bu imza bazı sayılarda yine karşımıza çıkıyor. Cemil Cem'in dışında rastladığımız ikinci bir çizer adı A. Mènèlas ise 18. sayının kapak karikatüründe görülmüştür. 19. sayıdan itibarense adını *Kalem*'den tanıdığımız dönemin önemli çizeri A. Rigopulos *Cem*'in karikatürcüleri arasına girmekte ve 20. sayının kapak karikatürünü çizmektedir. Rigopulos bundan sonraki sayılarda da Cem ile birlikte sık,sık görülecektir. Ancak 30. sayıdan sonra *Cem*'de bütün karikatürleri yalnızca Cemil Cem'in çizdiği gözlemlenmektedir. Bu arada dergi idarehanesi tıpkı *Kalem*'in yaptığı gibi Beyoğlu'nu terkedecek ve geleneksel basın muhiti Bâb-ı âli'ye gidecektir..

İlk Dönem *Cem* Dergisi'nin Politikası

Cem dergisi o günlerin nitelikli dergisi *Kalem* ile rekabet etmek için çıkmıştır. Bu rekabeti Kalem'in politikalarının aksini yaparak gerçekleştirmek istemiştir. Bu da *Kalem* gibi İttihat Terakki'yi desteklemek veya sade suya tirit eleştirilerde bulunmaktansa onu hırpalamaktan geçmektedir.

Cem çıktığı zaman İttihat Terakki, II. Meşrutiyet'in ilanından beri ilk kez tam anlamıyla iktidara el koymuş vaziyettedir. Kendi seçtirttiği Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde iki etkili mensubu Talat Bey Dahiliye, Cavit Bey Maliye Nazırıdır. Sevmedikleri Meclis Reisi Ahmet Rıza'yı Ayan üyesi yapıp Menteşe mebusu Halil Bey'i onun yerine geçirmişlerdir. 31 Mart Olayları'nın parlattığı Mahmut Şevket Paşa Harbiye Nazırıdır ve İttihatçı şefleri dinlemeyecek kadar kamuoyunda ve orduda tanınan ve sevilen bir kişiliği temsil etmektedir. 1910 yılı aslında iyi başlar, İttihatçılar dönemin Padişahı V. Mehmet Reşad'ı Makedonya'da bir yurt gezisine çıkarırlar ve gezi epeyi başarılı geçer, fakat bu geziyi izleyen olaylar İttihat ve Terakki için hiç de iç açıcı olmayacaktır.

Arnavutluk'ta çıkan isyanın bir türlü bastırılamamasını, 1911 yılında İtalyanların Trablusgarp'e saldırması izleyecektir. Elinde doğru dürüst bir deniz kuvveti olmayan Osmanlı Devleti denizdeki egemenliği İtalyanlara kaptıracak, Trablus'a asker gönderemeyecek ancak Enver Bey, Mustafa Kemal gibi subaylar Mısır veya Tunus yoluyla Libya'ya gidip oradaki yerel güçleri örgütlemeye çalışacaklardır.

Daha beteri Meclis'te artık bir muhalefet partisi vardır. Çeşitli nedenlerle İttihat Terakki'den kopan Rıza Nur, Lütfi Fikri, Rıza Tevfik gibi siyasiler 1876 Türk-Rus Savaşı kahramanlarından Müşir Deli Fuat Paşa gibi halk ve ordu tarafından sevilen bir zatın onursal başkanlığı altında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurmuşlar ve sert bir muhalefete başlamışlardır. İttihat Terakki'nin Manastır örgütlenmesini yapan ve Abdülhamit'ten bir gün önce 23 Temmuz 1908'de bu kentte meşrutiyeti ilan eden ünlü Miralay Sadık Bey, Talat Paşa ile anlaşamadığından o ve arkadaşları tarafından dışlandığından "Halaskâr Zabitan" diye bir askeri örgüt kurmuş ve işi Meclis'i tehdite kadar götürmüştür. "Halaskâr Zabitan" bir yerde Hürriyet ve İtilaf'ın askeri gücü olmuştur.

İttihat Terakki'nin seçimi yenilemesi ve kazanması hiç olumlu bir gelişme olmayacak; İtalyanların Trablus'u işgali sonunda *"Eğer eski zamanlarda olsaydı başım kesilir Topkapı Sarayı'ndaki ibret taşında teşhir edilirdi"* diyen Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa istifa edecek, onun yerine sekizinci kez sadrazam olan kocamış Abdülhamit artığı vezir Sait Paşa hiçbir soruna çare bulamayacak ve İttihat

Terakki kamuoyu gözünde çok hızla itibar kaybedecektir.

Bunun üzerine Padişah, 1897 Türk-Rus Savaşı'nın efsanevi komutanı Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı sadrazam atayacak ve o da Abdülhamid'in üç eski sadrazamı Kamil, Hüseyin Hilmi ve Ferit Paşalar ile eski şeyhülislamı Cemalettin Efendi'yi kabinesine alacak ve İttihatçı karşıtları bu kabineyi "Büyük Kabine" diye göklere çıkaracaklardır. Kamil Paşa'nın teşvikiyle yeni sadrazam İttihatçılara karşı çıkacak ve onlardan tam kurtulmak için Padişah'a Ayan Meclisi'nin kararını da arkasına alarak Mebusan Meclisi'nin feshettirecektir. Böylece İttihatçıların tek kozları olan Meclisteki çoğunlukları da bir işe yaramaz duruma düşecektir.

Ancak sular durulmamıştır, dört Balkan ülkesi Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan tarihte ilk kez kendi aralarında anlaşıp Osmanlı Devleti'ne savaş açacaklar ve "Balkan Harbi" denilen bu savaşlar sonunda Türkiye bütün Makedonya'yı ve Edirne dahil Batı Trakya'yı kaybedecek ve Bulgar Orduları Çatalca'ya kadar gelecektir. Bu durum üzerine Ahmet Muhtar Paşa istifa edecek ve Kamil Paşa sadrazam olacaktır. Bu kez kamuoyu Hürriyet ve İtilaf aleyhine dönecek ve iyi bir örgütçü olan Talat Paşa'nın örgütlemesiyle 1913'te Enver Bey Bâb-ı âli Baskını'nın gerçekleştirecek ve iktidar yeniden İttihat Terakki'ye geçecek ve Mahmut Şevket Paşa sadrazam, sonraları da Enver Bey ise paşalığa yükselerek Harbiye Nazırı olacaktır. Kısa bir süre sonra Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikaste kurban gitmesi bütün iktidar kapılarını İttihatçılara açacak ama bir yıl sonra gelen I. Dünya Savaşı onlarla birlikte Osmanlı Devleti'nin de sonunu hazırlayacaktır.

Cem'in yayınlandığı 1910-1912 döneminin kısa tarihçesini bu şekilde verdikten sonra dergimizin öyküsünü anlatmaya başlayabiliriz. Yukarıda da değindiğimiz gibi *Cem*'in ilk sayısı 10 Kasım 1910'da çıktı. Dergi bu ilk döneminde 43 sayı çıkacaktır. Ancak yayını bir yılı aşkın süre kesintiye uğrayacaktır.

10 Kasım 1910'dan 32. Sayının çıktığı 8 Temmuz 1911'e kadar kesintisiz yayınını sürdüren dergi bu tarihte kendi kendini kapatacak ve ancak İttihat Terakki iktidardan düştükten sonra 10 Ağustos 1912'de 33. sayısıyla yeniden yayınlanmaya başlayacaktır. Balkan Harbi'nin bilinen sonucu yaklaşırken bu duruma çok üzülen Cemil Cem dergisini 19 Ekim 1912 'de bu kez isteyerek kendi kapatacak ve *Cem*'in ilk yayın dönemi noktalanacaktır.

Biz bu dönemi iki aşamada inceleyeceğiz.

1-10 Kasım 1910- 8 Temmuz 1911 arası:

Bu dönem İttihat Terakki'nin iktidarda olduğu dönemdir. *Cem* bu dönemde İt-

tihat ve Terakki'yi eleştiren yayın organlarının başında gelir ve en etkilileridir. Çünkü Cemil Cem gibi bir usta çizer ve Refik Halit gibi usta bir yazara maliktir. *Cem* çıktığı gün eski çalıştığı dergisi olan *Kalem* bu olaydan hiç söz etmemiş yalnız iki gazete muhalefette olan *'Tasvir-i Efkâr"* ve *"Yeni Gazete"* kendisinin çıkışını okuyucularına bildirip kutlamışlardır.

Kalem, bir süre *Cem*'i görmezden gelmiş daha sonra alay etme yolunu seçmiştir. 2 Mart 1911 tarihli Kalem'in 115. sayısında *"Küçük Havadisler"* başlıklı bölümde şöyle bir haber yer almıştır:

"Dün akşam New York hususi muhabirimizden aldığımız bir telgrafa göre "Cem" refikimizin sipariş ettiği mizahçı muharrir İstanbul'a müteveccihen yola çıkmıştır. Bu zatın Mark Twain'in ayakkabı boyacısı olduğu öğrenilmiştir."

Bir süre sonra bu eleştiriiler dozunu daha da artıracaktır. *Cem*'in İttihat Terakki karşıtlığına kızan *Kalemciler* onu Abdülhamid'in gizli yardımıyla çıkan bir gazete olduğunu yazacak kadar ileri gideceklerdir. 119. sayıda bir ispirtizmacı yardımıyla Abdülhamid ile sohbet imkanı bulduklarını yazıp, sabık Padişah'a *Cem* hakkında ne düşündüğünü sorarlar. Abdülhamid'in yanıtı şöyledir:

"Cem gazetesi her hafta postadan çıkan gazeteler arasında ilk okuduğum bir mecmua-i lâtifedir. Bu güzel mecmua hakkında fikrimi iki kelime ile hülasa edebilirim. Türkiye'de çıkan gazetelerin en güzeli en hürriyetperveridir. Bundan dolayı pek ziyade teveccüh ve muhabbetimi kazanmıştır.... Eğer o gazete olmasa ötekilerin hiçbirini elime almayacağım. Bereket versin ki Cem var.

Hatta size başka bir şey daha söyleyeyim. Ben zaten onun....."

Bu son cümlede Abdülhamid ile ilişki kesilir.

Kalem'in *Cem*'e bu kadar kızmasına neden *Cem*'in daha sonra söylediği gibi o dönem için çok önemli bir rakam olan yalnız İstanbul için 12.000 gibi bir satış rakamına ulaşması[7] ile Cemil Cem'in herkesin dilinde olan karikatürleridir.

Bu karikatürler bugün bile çizgilerinin kudreti ve hedeflediği eleştirilerle tazeliğini korumaktadır. Birkaç örnek bu durumu daha da açık anlatacaktır.

Örneğin 4. sayıda ki İttihatçılarca öldürülen gazeteci Ahmet Samim'in katilini soran gazeteciye Polis Müdürü'nün verdiği yanıt çok ilginçtir:

"Bir mülakât:

-Ya Ahmet Samim?

-Onun katili çoktan bulundu; Çakıcı Efe!"

Bu yanıt, yani İzmir'de uzun süre eşkiyalık yapıp sonra öldürülen Çakıcı

---

[7] Bakınız: Not:2'deki söyleşi



Efe'yi Ahmet Samim'in katili olarak göstermek izanlı okur için traji komik ve işin vahametini artıran bir cevaptır.

6. sayıdaki Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Harbiye Nazırı Mahmut Şevki Paşa ve Meclis Başkanı Menteşe Mebusu Halil Bey'i çırılçıplak yanyana çizip altlarına Fransızca "Les Trois Grace" yazması ise çok ince bir eleştiridir. "Les Trois Grace" bilindiği gibi eski Yunan Mitolojisinde Güzellik Tanrıçası Afrodit'in arkadaşı üç tanrıçaya verilen isimdir.

7. sayıdaki karikatür ise tek kelimeyle muhteşemdir. O tarihlerde İttihat Terakki'nin iki önemli yöneticisi Halil Bey ile Maliye Nazırı Cavit Bey İzmir'e gitmişler; İttihatçı gençler onların bindikleri arabanın atlarını koşumlarından çıkarıp kendileri arabayı sürükleyerek götürmüşlerdir. Cemil Cem bu olayı özellikle çok şişman bir zat olan Halil Bey ile cılız denilecek kadar zayıf Çavit Bey arasındaki kontrası çok belirtecek kadar güzel çizmiş ve karikatürün altına şu bir tek kelimeyi yazmıştır:

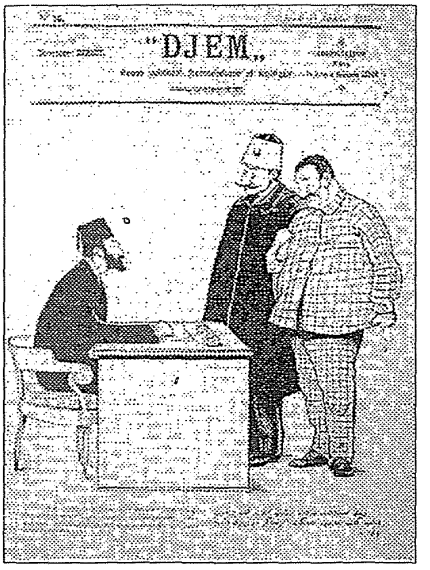
"*Çektiklerimiz*"

9. sayıdaki karikatürde ise Meclis Başkanı Ahmet Rıza Bey ağlayan bir kız çocuğunu bir koltukta pür azamet ve asık suratla oturan Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Bey'in önünü sürükleyerek götürmekte ve şöyle konuşmaktadır:

"- *Ooo! Yavrum Hürriyet bu yaptığın ne? Öpsene Paşa Babalarının eteklerini! Sonra sana yaramaz derler, haşarı derler, kimse seni sevmez.*"

Son bir misali 10. sayıdan verelim. Bu karikatür, Hürriyet ilanının ilk günlerinde Abdülhamid'in istibdadından şikayet ve onun hafiye örgütlenmesinden nefret eden İttihatçıların nasıl gitgide bu Padişah'ın yöntemlerini uygulayıp ona benzedikleri çarpıcı bir şekilde vurgulamaktadır. Polis Müdürü'ne boş olan bir mevki için müracaat eden eski bir hafiye kendini şöyle methetmektedir:

"- *Zaman-ı istibdadda haftada bir jöntürk, ayda bir fesat cemiyeti keşfederdim. Hizmetinize alırsanız size çok faydalı olurum.*"



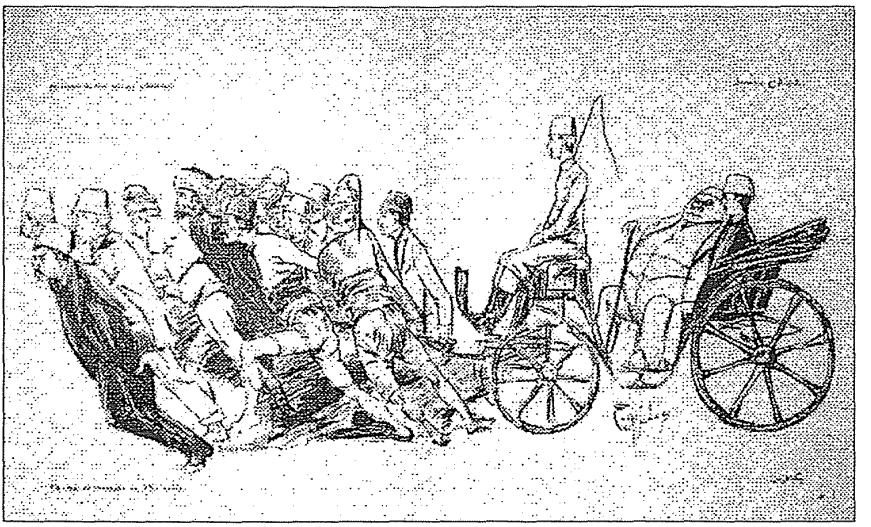
Cemil Cem'in İttihat Terakki yöneticileri içinde en çok eleştiri yağmuruna tuttuğu kişiler Talat Bey, Meclis Başkanı Halil Bey, Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Maliye Nazırı Cavit Bey ile İttihat Terakki'nin sözcüsü olan *Tanin* Gazetesi'nin başmuharriri Hüseyin Cahit Bey'dir. Onların Cem'in çizdiği karikatürleri Refik Halit'in dediği gibi fotoğraflarından daha çok tanınmaktadır.

Bütün bu karikatürlerin sayfalarımızdaki örneklerinden de görülebileceği gibi çarpıcı çizgilerle çizilmiş olması etkisini bir kat daha artırmaktadır. Bu karikatürlere Refik Halit'in sivri, acıtıcı, hınzır ve etkili mizah yazılarını da eklersek İttihat Terakki iktidarının *Cem*'e diş bilemesi yadırganacak bir husus değildir ve o dönemde İttihat Terakki'nin muhalifi bir gazeteci olmaksa aslında pek kolay bir iş de değildir. Üç tanınmış muhalif gazeteci Hasan Fehmi, Ahmet Şamim ve Zeki Bey, İttihat Terakki'nin fedaileri tarafından sokak ortasında öldürülmüşlerdir.

Cemil Cem, Feridun Kandemir ile yaptığı bir söyleşide; muhabirin sorduğu Lütfi Fikri Bey'den duyduğu bir rivayeti; yani Zeki Bey'in öldürüldüğü gece olayın geçtiği Bakırköy'deki evine geç vakit giderken yoluna onu da öldürmek için Zeki Bey'in katillerinin çıktığı ve Zeki Bey'i öldüren fedailerden birinin kendisini iyi tanıdığından arkadaşlarına müdahele edip kurtulmasını sağladığı şeklindeki söylentiyi doğrulamakta "Evet... öyle bir şey olmuştu" demektedir.

Bu konuda asıl ilginç olan Refik Halid'in anlattıklarıdır. Bu sözlerden İttihatçıların özellikle Refik Halit ile Cemil Cem'i ayırmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. İkili ayrılırsa birlikte yaptıkları etkinin azalacağı düşünülmektedir. Refik Halit gelişmeleri şöyle anlatır:

"*Hükümetin kanaatince eğer ben mecmuadan ayrılırsam Cem de muharrirsiz kalır, bezer, bir tarafa çekilirdi. Bunu temin için gazetenin resmen sahibi bulunan Doktor Cemal Paşa'yı yani Cem'in pederini, oğlundan habersiz bana yolladılar. Kelimeler ağzından döküle döküle – belliydi ki kerhen ve cebir altında konuşuyordu- nasihatler etti; başımızda tehlike dolaştığını söyledi, mecmuayı bırakmaz-*



sam kapatacağını anlattı. Tabiatiyle hadiseyi Cem'e bildirdim; cevabı şu oldu:

-Şevkin kırılmasın. Biz işimize bakalım.

Bir ay böyle geçti. Beni Matbuat Müdürü çağırdı. Beni karşısına aldı, mecmuayı övdü, karikatürlere hayran kaldığını, yazıları büyük bir zevkle takip ettiğini, gerçekten "Avrupai" bir mecmua meydana getirdiğimizi söyledikten sonra:

-Fakat... dedi, bazı ateşli zabitler var. Meram anlatamamaktan ve bir kaza çıkarmalarından korkuyoruz. Çekilseniz iyi olur. Çekilmezseniz sırf hayatınızı korumak için hükümet mecmuayı kapatacaktır. Cevaben masanın üzerinden bir kağıt aldım ve "Cemşid" isimli yeni bir mecmua izni istediğimi bildirir bir istida yazdım; müdüre uzattım; dedim ki:

-Kapatırsanız onun yerine biz de "Cemşid"i çıkarırız.

Dönüşümde Cem teşekkürle ellerimi sıktı.'[8]

Bütün bu iddialı sözlere karşın artan baskı karşısında Cemil Cem gazetesini yukarıda da değindiğimiz gibi 32. Sayısında 8 Temmuz 1911'de kapattı.

II-10 Ağustos 1912-19 Ekim 1912 Arası:

Cem kendi kendini tatile soktuktan aşağı yukarı bir yıl sonra 10 Ağustos 1912'de yeniden yayınlanmaya başladı. Çünkü İttihat Terakki iktidardan düşmüş

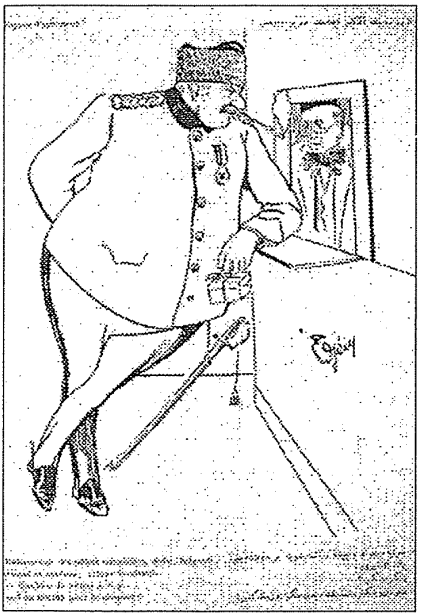
---

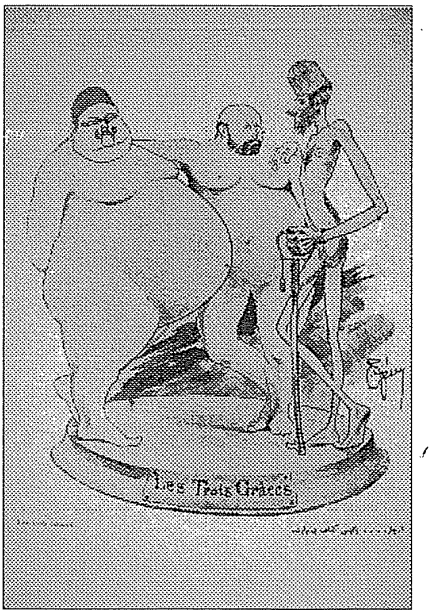
[8] Refik Halit Karay, *Cem'e Dair Bazı Hatıralar*, Hilmi Yücebaş'ın hazırladığı "Karikatür Üstatlarımız Cem ve Ramiz" isimli kitaptaki yazı, s. 9-10, İstanbul 1959



ve bu fırkanın karşıtlarının içinde bulunduğu Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında yeni bir kabine kurulmuş, İttihatçıların egemen olduğu meclis feshedilmiş ; memur ve subaylardan fırkaya girmeyecekleri ve bir siyasi partiyle işbirliği yapmayacakları konusunda yazılı beyan alınmaya başlanmıştı. Dergi yeniden çıkmaya başlayınca yeni sayı numarası kaldığı yerden 33 olarak verilmişti .Bu sayının ilk sayfasında Cemil Cem şöyle bir not koydu:

"Kadın ve erkek okuyucularımıza: "Cem" bir sene keder evvel tatile girmeye





mecbur oldu. Çünkü neşriyatında devam edebilmesi için ancak bir yol kalmıştı. O yoldan gitmektense bu diyardan yani saha-i matbuattan çekilmeyi – kısa zamanda geri döneceğinden emin olarak – tercih etti. Kadın ve erkek okuyucularımızın mazeretimizi makbul göreceğinden ve bizi tekrar mazhar-ı teşvik eyleyeceklerinden biran bile şüphe etmediğimizden idrak ettiğimiz inkılâp üzerine bugün tekrar intişare karar verdik."

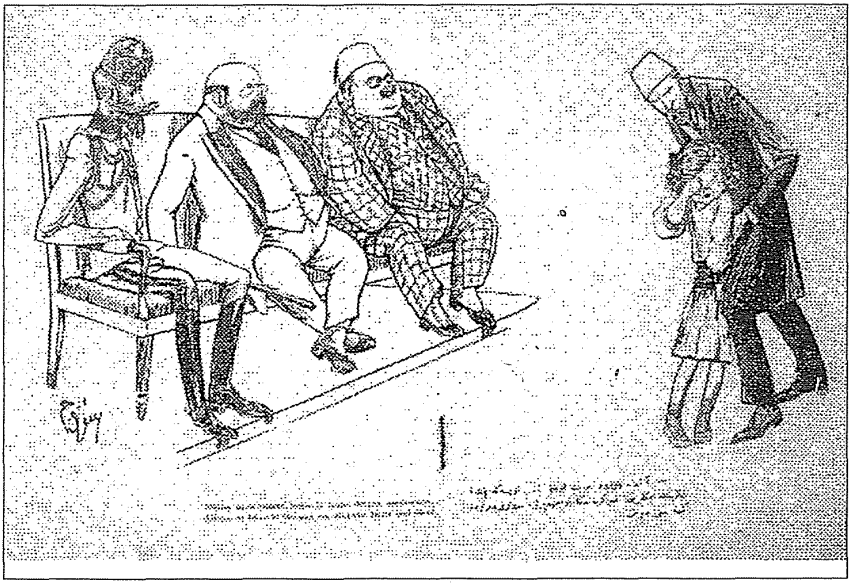
"Cem" cilerin durumdan memnun oldukları açıktır. Dergi gelişen olayları yeni bir "inkılâp" olarak tanımlamaktadır. "İkinci On Temmuz"[9] başlıklı yazıda bu durum şöyle belirtilmektedir.

"Osmanlı Ülkesi'nde yine toplar patlasın; maytaplar yansın, gece fişenkleri atılsın; ahali sokaklara dökülüp şarkılar çağırsın; çalgılar çalınsın;"yaşa!" diye haykırılsın; bütün bunların yeri var. Çünkü yine zalimin bazusu büküldü, halkın yüzü güldü.

Bayraklar asalım, kandiller yakalım, fenerler takalım, zira vatan ellerinde yine bayram oldu... Mahyalar kurulsun, davullar çalınsın, gemiler donansın...."

---

9 On Temmuz Rumi takvimle II. Meyrutiyet'in ilan edildiği gündür.



Cem kendi için umut dolu bugünlerde ilk önce İttihat Terakki üst yöneticilerine sarakaya alır. Örneğin Meclis Reisi Halil Bey'i yeni Sadrazam yaramaz bir öğrenci gibi cezaya dikmektedir. "Meclis burada gömülüdür" başlıklı bir mezar taşının altında Talat Bey gözyaşı dökmekteoir. Bu karikatürlerin en ilginci ise 35. sayıda çıkan Cem imzalı bir karikatürdür. Gizli bir odada bomba imal eden Talat Bey, kapıdan kendisine korkarak bakan Cavit Bey'e bombayı uzatıp şöyle demektedir:

"*-Cavit, vallahi patlamaz. Korkma gel şunu lehimle!...*"

Cem için bu intikam günlerinin sevinci kısa düşecektir. Dört Balkan Devleti'nin birleşip Osmanlı'ya saldırması gündeme gelince *Cem* önce eleştiri oklarını bu devletlere ve onların hâmisi gördüğü Rusya'ya çevirecek. Onların devlet başkanlarını özellikle Sırp Kralı ile Bulgar Çarı Ferdinant'ı konu alan karikatürler çizecektir. Bu günlerde Cemil Cem'in savaş çıkarsa Osmanlı Ordusu'nun çok kolay bir zafer kazanacağı inancı içinde olduğu görülmektedir. Bunun kanıtlarını çizdiği karikatürlerde görürüz. Örneğin 41. sayıda yayınlanan bir karikatürde yeni kabinenin Harbiye Nazırı Nazım Paşa , bir tren gişesi önünde pür azamet resmedilmiştir. Karikatürün üzerinde Fransızca olarak "Keyifli Seyahat" Türkçe olarak "Oralarda yiyecek ekmeğimiz ve içecek suyumuz varmış!" yazmaktadır.

Karikatürün altında Nazım Paşa ile gişedeki ecnebi olduğu anlaşılan memur arasındaki konuşma ise şöyledir:

"- *Sofya, Belgrad, Çetine ve Atina.. Şöyle bir dolaşacağım; bilet istiyorum.*

-Yalnız mısınız?

-Hayır; ben ve benimkiler.. Şimdilik yedi, sekiz yüz bin kişi!"

Asıl trajikomik olan karikatür ise *Cem*'in son sayısı olan 43. sayısının kapak karikatürüdür.

Türk komutan esir olarak karşısına getirilen düşman kralının saray sorumlusuna şu suali sormaktadır:

"-Kralın sarayı büyük müdür? Kaç kişi sığabiliriz? Elektrik, kalorifer var mı? Her kata sıcak su çıkar mı?"

"Cem"in bu düşmanları küçümser üstten bakar tavrı; kısa zamanda ordunun subayları arasındaki fırka çekişmeleri ve birbirine düşman iki gruba ayrılmaları nedeniyle; Osmanlı Tarihi'nin en hızlı ve korkunç yenilgisiyle yanıtını bulacaktır. Kendisi bu durumu Feridun Kandemir'e şöyle anlatır:

"*Balkan Harbi başlayınca kolaylıkla galip geleceğimizi düşünerek o şekilde karikatürler yapıyordum. Bir gün cephenin feci şekilde bozulduğunu haber aldım. Daha halkın haberi yoktu. Benim zaferi müjdeleyen karikatürlerimle dolu mecmuanın yarısı basılmıştı. Makineyi derhal durdurdum ve dergimi kapattım."*

Cemil Cem, bu kez "Cem"i hükümetlerin baskısı yüzünden değil, içine düştüğü büyük üzüntü nedeniyle kapatmıştır.

"Cem" dergisinin 1927-1929 arası yayın öyküsünü Müteferrika'nın sonraki sayısında anlatacağız.